

eş-Sûlî, Bağdat 1990, bu kısım 316-318 [928-930] yıllarına ait olayları içermektedir; nşr. Hilâl Nâcî, *Mâ lem yünşer min ev-râkı's-Şûlî: Aḥbârü's-senevât 295-315 h.*, Beyrut 1420/2000; nşr. Halef Reşîd Nu'mân, *Ḫısmün min aḥbârü'l-Muktedir-Billâh el-Abbâsî ve Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye min sene 295 ilâ sene 315 hicriyye*, Bağdat 1999). Enes Halidof ve V. Belajeve eserin 226-256 (839-851) yıllarına ait kısmını neşretmişlerdir (Moskova 1998). *Kitâbü'l-Evrâk'*in Râzî-Billâh ve Müttaki-Lillâh dönemlerini içeren bölümü Marius Canard tarafından *Histoire le dynastie abbaside de 332 à 333/934 à 944* adıyla Fransızca'ya tercüme edilmiştir (I-II, Cezayir 1946-1950).

2. Aḥbârü's-su'arâ'i'l-muḥdeşin (nşr. J. Heyworth Dunne, London 1934; Beyrut 1982). *Kitâbü'l-Evrâk'*in edebiyat tarihiiyle ilgili bölümünün ilk kısmıdır. **3. Eş'âru evlâdi'l-ḫulefâ' ve aḥbâruhüm** (nşr. J. Heyworth Dunne, Kahire 1936; Beyrut 1982). *Kitâbü'l-Evrâk'*in edebiyat tarihiiyle ilgili ikinci kısmını teşkil eder. Sûlî bu bölümde şair Abbâsî halifeleri ve hânedan mensuplarıyla devrin diğer şairlerinden biyografileri ve şiirlerinden bahseder. **4. Aḥbârü Ebî Temmâm** (nşr. Halîl Mahmûd Asâkir – Muhammed Abduh Azzâm – Nazîrül-İslâm el-Hindî, Kahire 1356/1937). **5. Aḥbârü'l-Buḥtûrî** (nşr. Sâlih el-Eşter, Dımaşk 1958, 1964). **6. Aḥbârü İbrâhîm b. el-Mehdî** (nşr. J. Heyworth Dunne, Eş'âru

evlâdi'l-ḫulefâ' içinde). **7. Edebü'l-Küt-tâb** (nşr. Muhammed Behcet el-Eserî, Bağdat-Kahire-Beyrut 1341/1922). Sûlî'nin özellikle divandaki yazışmalar konusunda maharet ve bilgilerini gösteren önemli bir eserdir. **8. Risâletü's-Şûlî ilâ Müzâḥim b. Fâtik** (nşr. Halîl Mahmûd Asâkir v.dğr., *Aḥbârü Ebî Temmâm*'in mukaddimesinde yayımlanmıştır). **9. Şerḫu's-Şûlî li-Dîvânü Ebî Temmâm** (nşr. Halef Reşîd Nu'mân, I, Bağdat 1977; II, Beyrut 1978; III, Küveyt 1982). **10. Kitâbü's-Şaṭranc** (eserin Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 560'ta kayıtlı yazma nüshası Fuat Sezgin tarafından ofset olarak yayımlanmıştır, Frankfurt 1406/1986).

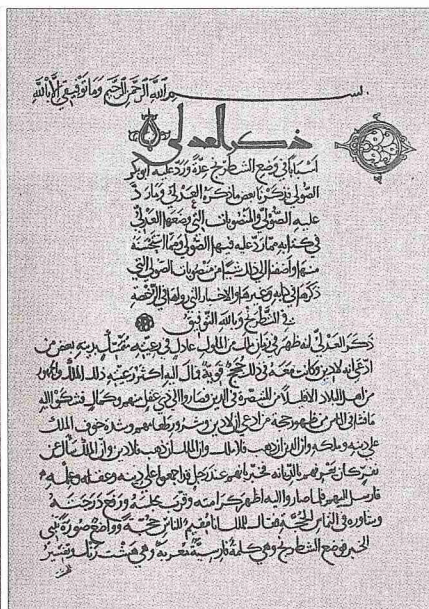
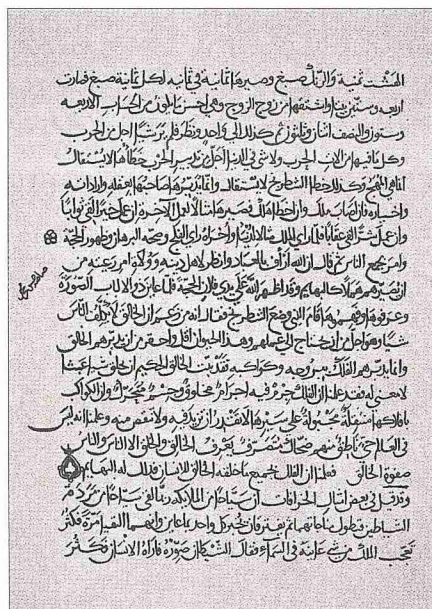
Kendisi de iyi bir şair olan Sûlî muḥde-sûn (müvelledün) adıyla bilinen şairlerin şiirlerini toplamış, bunları düzenleyip divanlarını oluşturmuştur. Bu divanlardan günümüze intikal edenler şöylece sıralanabilir: *Dîvânü (Şîru) İbnî'r-Rûmî; Dîvânü Ebî Temmâm; Dîvânü'l-Buḥtûrî* (nşr. Abdurrahman el-Berkûkî, İstanbul 1300; Beyrut 1313; Kahire 1329); *Dîvânü Ebî Nûvâs* (nşr. Muhammed Vâsif, Kahire 1898; nşr. Ahmed Abdülmecîd el-Gazzâlî, Kahire 1953; nşr. Behcet Abdülgafûr el-Hadîsî, Bağdat 1980); *Dîvânü el-Abbâs b. el-Aḫnef* (İstanbul 1298); *Dîvânü İbrâhîm b. el-Abbâs eş-Şûlî* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî, *et-Tarâ'ifü'l-edebiiyye* içinde, s.

126-194, Kahire 1937; *Dîvânü [Şîru] İbnî'l-Mu'tez*, nşr. Bernhard Lewin, III-IV, İstanbul 1945, I-II, İstanbul 1950; nşr. Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî, I-III, Bağdat 1977-1978); *Dîvânü Müslim b. Velîd* (ed. de Goeje, Leiden 1875); *Dîvânü 'Alî b. el-Cehm* (nşr. Halîl Merdem Bek, Dımaşk 1949; diğer eserleri için bk. İbnü'n-Nedîm, s. 167-168; Brockelmann, *GAL*, I, 149-150; *Suppl.*, I, 218-219; Ahmed Cemâl el-Ömerî, *Ebû Bekir eş-Şûlî [255-336 h.]: Ḥayâtühü ve edebüh-dîvânüh*, s. 339-514; Ebû Bekir es-Sûlî, neşredenin girişi, s. 6-11; Savran, s. 194-206).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir es-Sûlî, *Mâ lem yünşer min ev-râkı's-Şûlî: Aḥbârü's-senevât 295-315 h.* (nşr. Hilâl Nâcî), Beyrut 1420/ 2000, neşredenin girişi, s. 5-13; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehbe* (Abdülhamîd), IV, 323-324; Merzûbânî, *Mu'cemü's-su'arâ'* (nşr. F. Krenkow), Kahire 1354, s. 465-466; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 167-168; Muâfâ en-Nehrevânî, *el-Celîsü's-şâliḥi'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâşihî's-şâfi* (nşr. M. Mürsî el-Hûlî), Beyrut 1981, I, 80-82; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 427-431; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 110; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 359-361; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, X, 109-111; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 251; İbn Halikân, *Veḫyât*, IV, 356-361; Safedî, *el-Vâfi*, V, 190-192; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 301-302; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâm'da Târih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 55-62; Brockelmann, *GAL*, I, 149-150; *Suppl.*, I, 218-219; Ahmed Cemâl el-Ömerî, *Ebû Bekir eş-Şûlî (255-336 h.): Ḥayâtühü ve edebüh-dîvânüh*, Kahire 1970; a.mlf., *Ebû Bekir eş-Şûlî: el-Âlimü'l-edîb en-Nedîm*, Kahire 1973; Subhî Nâsir Hüseyin, *Ebû Bekir eş-Şûlî nâkıden*, Bağdat 1975; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-Arabî ve'l-mü'errihün*, Beyrut 1980, II, 44-45; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s. 171-175; Muhammed Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd*, Dımaşk 1404/1984, s. 135-139; Ahmet Savran, "Abû Bakr Muhammed b. Yahyâ as-Sûlî", *Remzi Oğuz Arık Armağanı* (haz. H. Ridvan Çongur), Ankara 1987, s. 169-207; Ramadan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 63-64; İgn. Kratschkovsky, "Sûlî", *IA*, XI, 22-24; S. Leder, "al-Şûlî", *El²* (İng.), IX, 846-848.

Ebû Bekir es-Sûlî'nin *Kitâbü's-Şaṭranc* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 560/1)

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

SÜLÎ, İbrâhîm b. Abbas
(İbrâhîm بن العباس الصولي)

Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Abbâs b. Muhammed b. Sül-Tegin es-Sûlî (ö. 244/858 [?])

Türk asıllı
Arap şairi ve divan kâtibi.

176 (792) veya 167 (783) yılında Horasan'da doğdu. Cürcân'a hâkim olan Oğuz Türkleri'nin beyi Sül-kağan'ın soyundandır. Büyük dedesi Sül-Tegin kardeşi Firûz ile birlikte Cürcân ve Dihistan meliki idi. Sül-Tegin'e nisbetle Sûlî diye tanınmıştır. İ-

İlâm'la karşılaşmadan önce Mecûsîlik dini-ne bağılı olan Sûlî-Tegin, Haccâc'ın Horasan valisi Yezîd b. Mühelleb'in Cürcân'ı fethetmesi sırasında (98/717) İslâmîyet'i kabul ederek seçkin adamlarından biri oldu. Yezîd, Emevîler'e karşı ayaklanınca (102/720) onun safında çarpıştı ve Akr vak'asında onunla birlikte öldürüldü. Bu olayın etkisiyle Sûlî-Tegin'in oğlu ve İbrâhîm'in dedesi Muhammed, Emevîler'e karşı düşmanlık hisleri besledi ve Abbâsî ihtilâlini hazırlayan önemli propagandacılar arasında yer aldı. İbrâhîm'in babası Abbas böyle bir ortamda dünyaya geldi ve Abdullah ile İbrâhîm adında iki çocuğu oldu. Her ikisi de dayıları şair Abbas b. Ahmed ile amcazadelerinden Me'mûn'un kâtibi Amr b. Mes'ade'den dil ve edebiyat dersleri aldı; bunlar daha sonra âlimlerle şairlerin meclislerine katılarak kendilerini yetiştirdiler. Büyük kardeş Abdullah, amcazadesi Amr b. Mes'ade ile birlikte Merv'de Me'mûn'un veziri Fazl b. Sehl'in divanlarında kâtip olarak çalışmaya başladı, bir süre sonra İbrâhîm de bu göreve getirildi. Bu sırada Me'mûn'un sekizinci imam Ali er-Rızâ'yı veliaht tayin etmesi ve adına para bastırması üzerine İbrâhîm b. Abbas yeni veliahta biat etti, Ali soyunun hilâfete liyakatini anlatan bir methiye sundu, o da kendisine adına bastırılmış paradan 10.000 dirhem verdi. İbrâhîm, Emîn ile Me'mûn'un hilâfet mücadelesinde Ali taraftarlarının yanında yer aldı. Söz konusu methiyeyi çok beğendiğini söyleyerek İbrâhîm'den bir nüshasını alan kâtip İshak b. İbrâhîm, otuz beş yıl sonra Mütevekkil-Alellah döneminde bunu bir şantaj vesilesi olarak kullandı. Hulvan'da Divânü'd-diyâ'daki kâtiplik görevinden azledilip malları müsâdere edildiği ve yerine İbrâhîm es-Sûlî getirildiğinde malları iade edilmediği takdirde methiyeyi Ali taraftarlarına karşı sert önlemleriyle tanıyan halifeye vereceğini bildirdi, neticede methiyeyi Sûlî'ye iade ederek mallarını geri aldı (Mes'ûdf, IV, 106). Vezir Fazl b. Sehl'in 202 (818) yılında Me'mûn tarafından öldürülmesine kadar kardeşleriyle birlikte onun kâtipliğini yapan Sûlî maddî sıkıntılardan uzak, oldukça rahat bir hayat yaşadı. Yirmi beş yaşından itibaren vezire birçok methiye yazdığı gibi öldürülmesinden sonra da mersiye kaleme aldı (*Divân*, s. 128, 132, 134, 136, 173). Sûlî, Me'mûn tarafından öldürüleceği kararını önceden öğrenip vezire bildirdiği için başı derde gir-diyse de Hişâm b. Hatîb'in aracılığı ile affedildi (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 31).

Me'mûn'dan sonra Mu'tasım-Billâh, Vâsiğ-Billâh ve Mütevekkil-Alellah dönemle-

rinde de kâtiplik yapan İbrâhîm, Vâsiğ zamanında (842-847) Ahvaz'ın idaresine tayin edildi, fakat bu sırada vezârete getirilen çok samimi dostu İbnü'z-Zeyyât ile (Muhammed b. Abdülmelik) araları açıldı. Vezir, Ebû'l-Cehm Ahmed b. Seyf'i Ahvaz'a müfettiş olarak gönderdi, Sûlî suçlu bulunarak 1,5 milyon dirhemi müsâdere edildi (İbnü'l-Esîr, V, 85). Sûlî'nin nazım ve nesir şeklindeki yazılarıyla zulme uğradığını dile getirmesi, af ve merhamet talebinde bulunması veziri ikna etmedi. Neticede Vâsiğ-Billâh yaptırdığı tahkikatta Sûlî'yi suçsuz bularak servetini geri verdi.

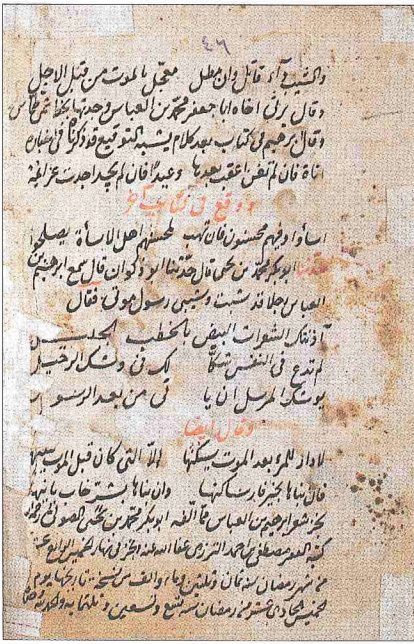
Mütevekkil-Alellah devrinde (847-861) önemli işlerde ve divanlarda çalışan Sûlî son olarak Sâmerâ'da Divânü'd-diyâ ve Divânü'n-nafakât'ta görev yaptı. Divânü'r-resâil'deki görevi sırasında bir süre kendisine vekâlet eden Câhiz, *Kitâbü'z-Zerf ve'n-nağl*'ini ona takdim ederek karşılığında 5000 dinar aldı (İbnü'n-Nedîm, s. 210). Çeşitli vesilelerle Mütevekkil ile oğulları Müntasır-Billâh, Mu'tez-Billâh ve Müeyyed'e methiyeler sunan Sûlî şairliği ve kâtipliği ile Mütevekkil'in takdirini kazandı. Ancak Sâmerâ'da Divânü'd-diyâ'da maiyetinde çalışan kâtip Süleyman b. Vehb, Sûlî'nin fesahat ve belâgatını takdir ettiği halde vergi işlerinden anlamadığını söyledi (Yâkût, I, 194). Kâtip Ebû'l-Hasan İbnü'l-Müdebbir bu hususu Mütevekkil'e bildirdi. Sûlî, halife için söylediği etkileyici dize ve kıtalarla affedilmesini sağladığı gibi şerefine ziyafetler verilip kendisine hil'at giydirilmesini de sağladı (*a.g.e.*, I, 194-196). Mütevekkil'in, oğlu Müntasır-Billâh'ı veliaht tayin etmesi münasebetiyle düzenlenen törende onlar için okuduğu methiyelerden yüzer bin dirhem ödül aldı (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 33).

Sağlam karakteri, ince ruhu, alçak gönüllülüğüyle bulunduğu çevrede sayılıp sevilen Sûlî'nin doğum tarihi hakkındaki farklı görüşlere bağlı olarak almış yedi veya yetmiş altı yaşlarında Sâmerâ'da öldüğü kaydedilir. Ancak Ali taraftarlarına karşı sert tedbirleriyle tanınan Mütevekkil'in Şi'a'ya temayülül ile bilinen ünlü dilci İbnü's-Sikkî'te, oğulları Müeyyed ile Mu'tez'z'i mi yoksa Hz. Hasan ile Hüseyin'i mi daha çok sevdiğini sorması, onun da Hz. Ali'nin kölesi Kanber'i bile onlara değişmeyeceğini söylemesi üzerine linç edilerek öldürülmesine tanık olması (5 Receb 244 / 17 Ekim 858), bundan dolayı korkuya kapılarak oğulları Hasan ile Hüseyin'in adlarını Ebû Muhammed İshak ve Ebû'l-Fazl Abbas olarak değiştirmesi (*Divân*, s.

119) vefatının bu tarihten sonra gerçekleştiğini gösterir.

Sağlığında iki oğlunu ardarda kaybetmesinin derin acısını yaşayan şair onlar için içli mersiyeyle söylemiştir (*a.g.e.*, s. 169, 175, 179, 185; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 24; Yâkût, I, 177; İbn Hallikân, I, 47). Kâtip sınıfı içinde şiirleri beğenilip rivayet edilenlerin en önde geleni olan Sûlî'nin, titiz bir şair olarak yazdığı uzun kasideleri ayıklamaya tâbi tutup birkaç beyte veya bir kıtaya indirdiği, bu sebeple divanında yer alan şiirlerinin bu tür parçalardan oluştuğu kaydedilir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 21; Yâkût, I, 167-168). Sûlî'yi, Zühayr b. Ebû Sülmâ ve Hutay'e gibi kasidelerini üzerinde düzeltme ve ayıklama çalışmaları yaparak bir yılda ortaya çıkaran (havliyyât), zor beğenen (mütekellif) şairler sınıfına dahil etmek mümkündür. Şiiri kazanç vesilesi edinmemiş olan Sûlî hakkında yakın dostu şair Di'bül el-Huzâî ile ünlü edip ve şair Ebû Temmâm, "Eğer İbrâhîm şiiriyle para kazanmak isteseydi hiçbir şaire ekmek bırakmazdı" demişlerdir (İbnü'n-Nedîm, s. 176; Yâkût, I, 168; İbn Hallikân, I, 46). Lafız, üslûp, ifade, sanat üstünlüğü ve mânadaki yaratıcılığı ile devrin değerli şairleri arasında yer alan Sûlî medih, gazel, hamriyyât, muâtebat, mersiye, zühd, fahr, tasvir ve diğer temalarda şiir söylemiştir. Methiyelerini daha çok yanında kâtiplik yaptığı Vezir Fazl b. Sehl ile ömrünün son on yılını idaresinde geçirdiği Halife Mütevekkil-Alellah için söylemiştir. Ayrıca Mütevekkil'in oğullarına ve Me'mûn'un Hasan b. Sehl'in kızı Bûrân (Hatice) Hatun ile evlenmesine dair methiyeleri bulunmaktadır. İçli mersiyelerini iki oğlu ile babasına, Şif halife adayı Ali er-Rızâ'ya ve Vezir Fazl b. Sehl'e söylemiş, hatta divanında vezir için yazdığı mersiye beyitlerinin 300 varakı bulunduğu zikredilmiştir (*Divân*, s. 173).

Eserleri. 1. *Divân*. Amcasının torunu Ebû Bekir es-Sûlî'nin derlediği divan yirmi varaktır (İbnü'n-Nedîm, s. 136, 191). Ebû Bekir, divanı 273 (886) yılında imlâ eden Sa'leb ile Ahvaz'da İbrâhîm'in hizmetinde bulunan Ebû Zekvân Kâsım b. İsmâil el-Basrî'den derlemiş, ayrıca bu şiirleri Ahmed b. Muhammed b. Furât'tan dinlemiş ve kafiye sırasına göre dizmiştir. Divanın Süleymaniye (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1744) ve Irak Müzesi (nr. 1354) kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır. Abdülazîz el-Meymenî, divanı İstanbul nüshasına dayanarak *et-Tarâ'ifü'l-edebiyeye* içinde neşretmiş (Kahire 1937, s. 126-194), Nâcî Hammûde el-Kaysî bu neşre zeyil yaz-

İbrâhîm b. Abbas es-Sûlî'nin divanından bir sayfa (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1744, vr. 46^a)

miştir (*el-Mevrid*, XVIII/3 [1989], s. 163-164), Ahmed Cemâl el-Ömerî, şairin hayatı ve edebî kişiliği hakkında verdiği bilgilerle birlikte şiirlerini başta Ebû Bekir es-Sûlî'nin derlediği divanla Abdülazîz el-Meymenî'nin yayımladığı divan olmak üzere çeşitli kaynaklardaki yerlerini ve varyantlarını göstererek yeniden yayımlamıştır (*Emîrû'l-beyân İbrâhîm b. el-Abbâs: Hayâtühü ve edebühü ve divânüh*, Kahire 1990). 2. *Dîvânü'r-resâ'il*. Özel ve resmî mektupları ile yazışmalarını ve hikmetli sözlerini kapsayan eser günümüze ulaşmamıştır. Ancak çeşitli mektup ve yazışmaları *el-Egânî* (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî), *Mu'cemü'l-üdeba'* (Yâkût el-Hamevî), *Vefeyâtü'l-a'yan* (İbn Hallikân), *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb* (Cehşiyârî), *Zehrü'l-âdâb* (İbrâhîm el-Husrî) ve *Ümerâ'ü'l-beyân* (M. Kürd Ali) gibi edebiyat ve biyografi eserlerinde yer almaktadır. 3. *Kitâbü'd-Devle*. Abbâsî Devleti, halife, vezir ve kâtiplerine dair bir eser olup günümüze kadar gelmemiştir. 4. *Kitâbü'l-Ta-bîh*. Çeşitli münasebetlerle saraylarda verilen yemeklerle onların hazırlanma ve pişirilmesine dair olup bu eser de zamanımıza intikal etmemiştir. 5. *Kitâbü'l-İtr*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhîm b. Abbas es-Sûlî, *Divân (eṭ-Ṭarâ'ifü'l-edebiyye* içinde, nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Ka-

hire 1937, s. 119, 128, 132, 134, 136, 169, 173, 175, 179, 185; Ya'kübî, *Târîh*, II, 357-358; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 1324-1326; Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 87; Ebû Bekir es-Sûlî, *Aḥbârü's-şu'arâ'l'l-muḥdeşîn* (nşr. J. H. Dunne), London 1934, s. 207; a.mlf., *Aḥbârü Ebî Temmâm* (nşr. Halîl Mahmûd Asâkir v.dğr.), Kahire 1356/1937, s. 104; Mes'ûdî, *Mürücu'z-zehab* (Abdülhamîd), IV, 106; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî* (nşr. Salâh Yûsuf el-Halîl), Beyrut 1970, IX, 21-35; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (trc. B. Dodge), New York-London 1970, s. 122, 136, 176, 191, 210; Sehmî, *Târîhu Cürçân*, Haydarâbâd 1950, s. 194; Ha-tîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 117; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, I, 164-196; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 85; İbnü'l-Ebbâr, *İ'tâbü'l-küttâb* (nşr. Sâlih el-Eşter), Dimaşk 1380/1961, s. 146; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 44-47; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3434, XI, vr. 37^b-38^a; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 24; İbn Tağrıberdî, *en-Nü-cümü'z-zâhire*, Kahire 1932, II, 315; Sezgin, *GAS*, II, 579; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebe*, II, 278-281; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edebe*, IV, 574-586; Ahmed Cemâl el-Ömerî, *Ebû Bekir eş-Şâlî: Hayâtühü ve divânüh*, Kahire 1984; a.mlf., *Emîrû'l-beyân İbrâhîm b. el-Abbâs: Hayâtühü ve edebühü ve divânüh*, Kahire 1990; Şevki Riyâz, *İbrâhîm eş-Şâlî el-Kâtib*, Kahire 1989; Ali Şelak, *Merâhilü tetavvürü'n-neşri'l-'Arabî*, Beyrut 1992, s. 227-235; Ahmet Savran, "İbrâhîm es-Sûlî", *EFAD*, XV (1986), s. 155-171.

AHMET SAVRAN

SULTAN

(السلطان)

Güçlü delil,
yetki ve otorite anlamında
bir Kur'an terimi.

Sözlükte "kandili tutuşturmak için kullanılan zeytinyağı" anlamındaki *selîf* kelimesinden veya "karşı konulamayacak bir güce sahip olmak, mutlak üstünlük sağlamak" mânasına gelen *selâta* masdarından türeyen *sultân* kelimesi "hüccet, delil, kahr, kudret satvet ve bu sayılanlara sahip olan kimse" demektir. "Tahakküm ve otorite" anlamındaki *sulta* da aynı köktendir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "slṭ" md.; *Tâcü'l-arûs*, "slṭ" md.; Kalkaşendî, V, 420-421). Müslüman devlet başkanlarına sultan denilmesi bir telakkîye göre Allah'ın yeryüzündeki hücceti konumunda olmalarındandır (*Zeccâc*, III, 76). Ancak halife veya devlet başkanına sultan adı verilmesini güç ve otorite sahibi olmaya bağlayan görüş daha mâkul görünmektedir (Ebû Hilâl el-Askerî, s. 182). Sultanın Kur'an-ı Kerim'deki kullanımları dikkate alındığında *selâta* masdarından türemiş olması ihtimalinin daha güçlü olduğu söylenebilir. Kelimenin kaynağının Süryânîce'de "iktidar" ve nâdiren "iktidar sahibi" anlamına gelen *šultânâ* kelimesi olduğu da ileri sürülmüş-

tür (Jeffery, s. 176-177). "Karşı konulamaz bir güç ve kuvvet sahibi olma" mânası dikkate alındığında sultan tıpkı hüccet gibi muarızı susturmayı mümkün kılan bir cedelî delil olduğu sayılabilir. Ayrıca *selîf* kelimesinin çok güzel konuşan ve sivri dilli anlamına gelmesi (*Lisânü'l-'Arab*, "slṭ" md.) sultanın güçlü bir delil olma özelliğine işaret eder. Sultanın beyyine ve burhanla da yakın ilişkisi vardır. Zira beyyine ve burhan "bir iddiayı açıklığa kavuşturma, doğru ile yanlış birbirinden ayırma" gibi mânalar taşır (bk. BEYYİNE; BURHAN). Bu mânalar *selîf* kelimesinde de mevcuttur.

Sultan kelimesi Kur'an'da otuz yedi yerde geçer (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "slṭ" md.). Ayrıca iki âyette (en-Nisâ 4/90; el-Haşr 59/6) aynı kökten türeyen ve masdarı "musallat etmek" anlamına gelen fiiller yer alır. Sultan diğer anlamlarının yanı sıra, "Cihadın en faziletlisi zalim sultan katında hakkı söylemektir" (Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17; Tirmizî, "Fiten", 13) ve, "Sultan velisi olmayanın velisidir" (Ebû Dâvûd, "Nikâh", 19) örneklerinde olduğu gibi "yönetici, hükümdar" mânasında olmak üzere birçok hadiste geçer (Wensinck, *el-Mu'cem*, "slṭ" md.). İkrime'ye göre sultan zikredildiği âyetlerin tamamında "hüccet" anlamında kullanılmıştır. Taberî de ilgili âyetlerin tefsirinde çoğunlukla bu mânayı tercih eder. Bazı âlimler ise kelimenin bir kısım âyetlerde "mûcize, Kur'an âyeti, istilâ" gibi mânalarda kullanıldığına dikkat çekmiştir (meselâ bk. Fîrûzâbâdî, III, 247).

Kelime, ilgili âyetlerin birçoğunda "mübîn" (apaçık) sıfatıyla birlikte zikredilmiş olup bu sıfat sultanın çok güçlü bir hüccet oluşunu ifade eder. Öte yandan sultan zikredildiği âyetlerin hemen hepsinde "hüccet" anlamına gelmekle birlikte hüccet oluşun keyfiyeti farklıdır. Bazı âyetlerde Hz. Mûsâ'ya apaçık bir sultan verildiği, Firavun'a apaçık bir sultanla gönderildiği bildirilmiştir (Hûd 11/96; el-Mû'minûn 23/45). Hz. Mûsâ'ya Firavun karşısında açık hüccet verilmesi, "elinin güçlendirmek" anlamına gelir. Buradaki güç unsuru klasik tefsirlerde Mûsâ'nın asâsının yılanla dönüşmesi ve elinin bembeyaz bir ışık saçması gibi hissî mûcizelerle yorumlanmıştır. M. Reşîd Rızâ, Nisâ sûresinin 153. âyetinin tefsirinde "sultân-ı mübîn" terkiibini "Allah'a isyan eden İsrâilîoğulları'nı yola getirme gücü" şeklinde açıklamıştır.

Bazı âyetlerde şeytanın gerçek müminler üzerinde bir nüfuz ve yaptırım gücünün bulunmadığı sultan kelimesiyle ifade edilmiş (İbrâhîm 14/22; el-Hicr 15/42; en-